

WSPOMNIENIE O PROF. DR. HAB. FRANCISZKU TOMCZAKU (1932-2020)

Profesor Franciszek Tomczak urodził się 29 października 1932 roku we wsi Przedmieście Góry na Lubelszczyźnie w rodzinie chłopskiej.

W 1956 roku uzyskał tytuł magistra na Wydziale Ekonomiczno-Rolniczym SGGW. Karierę akademicką realizował w SGPiS, gdzie otrzymał kolejne stopnie i tytuły naukowe: stopień doktora w 1963 roku, stopień doktora habilitowanego w 1972 roku, tytuł profesora w 1977 roku. Od początku pracy badawczej zainteresowania zawodowe Profesora koncentrowały się wokół ekonomiki rolnictwa i obszarów wiejskich, ekonomiki i organizacji gospodarstw rodzinnych, rolnictwa światowego oraz agrobiznesu.

W latach 1979-1985 Profesor pełnił funkcję kierownika Katedry Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej SGPiS, prodziekana Wydziału Ekonomiki Produkcji SGPiS (jedna kadencja) oraz członka Senatu SGPiS (dwie kadencje). W latach 1981-1985 był dziekanem Wydziału Ekonomiki Produkcji SGPiS.

Od roku 1971 Profesor Franciszek Tomczak sprawował funkcje przewodniczącego oraz członka komitetów naukowych, rad naukowych i redakcyjnych instytucji, wydawnictw i organizacji, do których należały m.in.: Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu; Sekcja Ekonomiki Rolnictwa, Rady Naukowej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego; Rada Naukowa Instytutu Ekonomiki Rolnej;

Rada Naukowa Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa; Kolegium Wydziału V Nauk Leśnych, Rolniczych i Weterynaryjnych PAN; Komitet Ekonomiki Rolnictwa PAN Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju przy Prezydium PAN; Komitet Nauk Ekonomicznych PAN, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN oraz Rada Naukowa Związku Kółek i Organizacji Rolniczych.

Profesor brał także udział w pracach Rady Gospodarki Żywnościowej (1984-1988), Zespołu Konsultantów Prezydenta RP do spraw Rozwoju Wsi i Rolnictwa (2002-2005) oraz Rady Naukowo-Konsultacyjnej Krajowej Rady Spółdzielczej (kilka kadencji).

Po przejściu na emeryturę w SGH w 2006 roku Profesor podjął pracę naukową w Zakładzie Ogólnej Ekonomiki w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowym Instytucie Badawczym, gdzie pracował do 2014 roku.

Profesor Franciszek Tomczak za swoje osiągnięcia został uhonorowany nagrodami Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego (1971, 1975, 1984), nagrodą Ministra Rolnictwa (1977), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1977), Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1985), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1983), Odznaką Zasłużony Pracownik Rolnictwa (2002), Złotym Laurem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (2004) oraz Złotym Laurem Ministerstwa Rolnictwa USA.

Dorobek naukowy Profesora Franciszka Tomczaka

Profesor Franciszek Tomczak był wybitną postacią polskiego życia naukowego, a Jego prace z zakresu ekonomiki rolnictwa i rozwoju wsi weszły do kanonu najważniejszych publikacji z tej dziedziny. Profesor zachował przywiązanie do ziemi i rolnictwa przez całą swoją drogę życiową, ale w szczególny sposób: pracując nie na ziemi rolniczej, ale dla tej ziemi, rolnictwa i ludzi żyjących na wsi. Temu służyły Jego badania, publikacje, działalność ekspercka, organizacyjna i dydaktyczna. Jego drogę życiową charakteryzuje awans i kariera zawodowa: z chłopskiego syna na najbardziej zaszczytne stanowiska w hierarchii akademickiej.

Pisząc o osiągnięciach Profesora, trzeba wziąć pod uwagę wiele wymiarów tych osiągnięć, w tym zwłaszcza:

- badania naukowe i publikacje,
- pracę dydaktyczną i popularyzatorską,
- kształcenie kadr naukowych,
- działalność ekspercką i doradczą,
- działalność organizacyjną.

Dorobek publikacyjny Profesora Franciszka Tomczaka obejmuje ponad 500 pozycji. Wśród najważniejszych można wymienić:

1. Ewolucja rolnictwa w Polsce w okresie gospodarki centralnie planowanej i powiązania rolnictwa z innymi składnikami gospodarki narodowej. W tym nurcie mieszczą się prace poświęcone: ekonomice produkcji rolniczej, zagospodarowania siły roboczej, rozwojowi usług dla rolnictwa, gospodarce ziemią i agrobiznesowi.

2. Fenomen gospodarki rodzinnej w rolnictwie, jej trwałość, zmienność i zdolności adaptacyjne. Problematyki tej dotyczy kilkadziesiąt prac Profesora, odnoszących się nie tylko do warunków polskich, ale też rolnictwa w innych krajach.
3. Analiza porównawcza rolnictwa w różnych systemach społeczno-ekonomicznych, w tym zwłaszcza monografie rolnictwa Japonii i Stanów Zjednoczonych.
4. Międzynarodowe uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa i agrobiznesu – wymiar unijny i globalny.
5. Polityka agrarna realizowana na szczeblu krajowym i w ramach Unii Europejskiej.

W latach 60. i 70. publikacje Profesora stanowiły kanon literatury ekonomiczno-rolniczej w Polsce i były szeroko wykorzystywane przez studentów oraz badaczy funkcjonowania i rozwoju rolnictwa. Profesor był autorem lub współautorem kilkunastu podręczników i skryptów z zakresu ekonomiki rolnictwa.

Problematyce gospodarki rodzinnej w rolnictwie poświęcił m.in. dwie obszernie książki; jedna z nich była opublikowana w 1988 r. (pod jego redakcją), a druga (autorska) w 2005 r. Ta druga: *Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, wydana przez Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, stanowi syntezę jego dorobku w dziedzinie badań nad gospodarką rodzinną w rolnictwie. Gospodarka rodzinna została w tym dziele przeanalizowana na tle zmian zachodzących w rolnictwie światowym i ogólnie w gospodarce światowej, zarówno w ujęciu przestrzennym, jak i historycznym, a więc w różnych okresach historycznych i różnych systemach społeczno-ekonomicznych. Autor przedstawił w tej książce mechanizm procesów dostosowawczych zachodzących w gospodarce rodzinnej w rolnictwie do różnorodnych oraz zmiennych warunków przyrodniczych i do równie różnorodnych warunków instytucjonalnych oraz ekonomicznych.

Profesor Franciszek Tomczak analizował także instytucjonalno-organizacyjne sposoby dostosowania się gospodarstw rolnych do ich otoczenia, w tym spółdzielczość rolniczą i wiejską, kółka rolnicze i inne formy współdziałania i samoorganizacji rolników, pomocne w konfrontacji z potężnymi korporacjami w otoczeniu rolnictwa. Doceniał rolę spółdzielczości w tym zakresie i ubolewał w różnych wystąpieniach i publikacjach nad niedostatecznym wykorzystaniem tej formy organizacyjnej działań zbiorowych w polskim rolnictwie.

Przedmiotem zainteresowań Profesora była też ewolucja i znaczenie agrobiznesu oraz roli rolnictwa w jego strukturze. Badając gospodarstwa rolne, rolnictwo jako dział gospodarki narodowej i agrobiznes, odkrywał i opisywał ważne prawidłowości funkcjonowania i rozwoju całej gospodarki, nie tylko w skali krajowej, ale też globalnej. Wnikliwie i przekonująco pokazywał, że rolnictwo to nie jest izolowany świat w gospodarce, a ekonomika rolnictwa to nie tylko jedna z odmian tzw. ekonomik szczegółowych, ale też ważna część nauk ekonomicznych. Dlatego też Profesor mógł zawsze pokazać coś interesującego przedstawicielom tzw. ogólnej ekonomii, specjalistom od mikro- i makroekonomii, a także teorii rozwoju. Słynne były wykresy i rysunki prezentowane przez Profesora, pokazujące drogi ewolucji rolnictwa i formy organizacyjne gospodarstw, w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego.

Bardzo ważne miejsce w dorobku Profesora Franciszka Tomczaka, a także w dorobku polskiej myśli ekonomiczno-rolniczej ma jego obszerna praca zatytułowana: *Od rolnictwa do agrobiznesu. Transformacja gospodarki rolniczo-żywnościowej Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, opublikowana przez Wydawnictwo SGH w 2004 r. Za tę książkę i za wkład w polsko-amerykańską współpracę naukową otrzymał medal Ministra Rolnictwa Stanów Zjednoczonych, wręczony przez ambasadora tego kraju w Polsce w trakcie uroczystej ceremonii.

Innym modelem rolnictwa, któremu Profesor miał okazję przyjrzeć się dokładniej, było rolnictwo Japonii. W kraju tym przebywał trzykrotnie. Po rocznej wizycie w Kioto w latach 1994-1995 powstała bardzo potrzebna i oryginalna praca pt. *Japonia. Wieś – rolnictwo – agrobiznes*, opublikowana przez Wydawnictwo Key Text w 1997 roku. O ile zainteresowanie Japonią, jako wzorem sukcesu gospodarczego, było w Polsce dość powszechne (słynne: „zbudujemy w Polsce drugą Japonię”), o tyle zainteresowanie rolnictwem japońskim i wiedza o tym rolnictwie były znikome. Książka Profesora o Japonii to obszerne dzieło, które zawiera nie tylko opis rolnictwa i wsi japońskiej, w tym jej historii, uwarunkowań rozwoju, przemian strukturalnych i powiązań z resztą gospodarki, ale także pozwala lepiej zrozumieć ten kraj, jego problemy, osobliwości i perspektywy.

Profesor Franciszek Tomczak wiele swoich prac poświęcił znaczeniu integracji europejskiej dla polskiego rolnictwa. Był m.in. inicjatorem i współautorem ekspertyzy PAN dotyczącej przewidywanych skutków członkostwa w UE dla naszego rolnictwa, przygotowanej jeszcze przed wstąpieniem Polski do UE. W późniejszym okresie przygotował co najmniej kilkanaście publikacji i ekspertyz związanych z tą problematyką.

Praca dydaktyczna i organizacyjna na uczelni

Niedługo po ukończeniu studiów magisterskich (1956 r.) Profesor Franciszek Tomczak podjął pracę w Szkole Głównej Planowania i Statystyki (obecnie Szkoła Główna Handlowa), gdzie przechodził wszystkie szczeble kariery akademickiej, umiejętnie i owocnie łącząc działalność badawczą z pracą dydaktyczną i organizacyjną. Efekty i osiągnięcia w tej sferze aktywności uczelnianej trudno byłoby w pełni przedstawić. W sposób bardzo skrótowy można wspomnieć o najważniejszych:

- wypromował ponad 350 magistrów i 11 doktorów, w tym doktorantów zagranicznych;
- przez wiele lat kierował Katedrą Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej SGPiS;
- był prodziekanem i dziekanem Wydziału Ekonomiki Produkcji SGPiS;
- przygotował wiele podręczników i skryptów, zwłaszcza z zakresu ekonomiki rolnictwa.

Profesor był bardzo wymagającym promotorem i recenzentem różnego rodzaju prac naukowych, ale jednocześnie poświęcał swoim podopiecznym dużo czasu, uwagi i życzliwości. Uważał, że w pracy naukowej nie ma miejsca na bylejałość, więc wymagał dużo od siebie i od innych. Po przejściu na emeryturę w SGH

w 2006 r. podjął pracę badawczą w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowym Instytucie Badawczym w Warszawie. Warto też wspomnieć o zaangażowaniu dydaktycznym Profesora na Politechnice Radomskiej, gdzie był zatrudniony w latach 1990-2005. W latach 1977-1979 był wykładowcą ekonomii agrarnej na Uniwersytecie Al-Fateh w Libii.

Dla rozwoju kariery naukowej i kwalifikacji dydaktycznych Profesora ważne znaczenie miały jego długookresowe wizyty w uczelniach amerykańskich i japońskich, a także wiele krótszych pobytów w uczelniach europejskich.

Wkład w rozwój środowiska ekonomistów rolnych

Profesor Franciszek Tomczak miał wielki wpływ na to, co działo się w środowisku polskich specjalistów z zakresu ekonomiki rolnictwa, agrobiznesu i rozwoju wsi, przez prawie 50 lat. Gdyby wymienić trzech polskich naukowców, którzy w okresie ubiegłego półwiecza odegrali największą rolę w kształtowaniu wiedzy ekonomiczno-rolniczej i najsilniej wpłynęli na postawy naukowców w tej dziedzinie, to bez wahania można wymienić: prof. Ryszarda Manteuffla, prof. Augustyna Wosia i prof. Franciszka Tomczaka. Na czym głównie polegał wkład Profesora Franciszka Tomczaka w rozwój środowiska naukowego ekonomistów rolnictwa, obszarów wiejskich i agrobiznesu? Składają się na to m.in.:

- bardzo wartościowe publikacje dotyczące fundamentalnych kwestii rozwoju rolnictwa i agrobiznesu;
- nowatorskie podejście do badania roli rolnictwa i uwarunkowań jego rozwoju, uwzględniające dziedzictwo historyczne, kontekst systemowo-instytucjonalny i oddziaływania zewnętrzne (międzynarodowe i globalne);
- znaczące miejsce w międzynarodowym życiu naukowym. Nawet w trudnych czasach PRL Profesor utrzymywał liczne kontakty naukowe z placówkami za granicą, odbywał staże zagraniczne, uczestniczył w konferencjach międzynarodowych i brał udział w działalności międzynarodowych organizacji ekonomiczno-rolniczych;
- na szczególne podkreślenie zasługuje Jego wielki wkład organizacyjny w rozwój form organizacyjnych środowiska ekonomistów rolnych. Przez trzy kadencje był przewodniczącym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, współzałożycielem i byłym prezesem Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu (SERiA) i przez wiele lat prowadził Sekcję Ekonomiki Rolnictwa w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym. Był członkiem kilku rad naukowych i komitetów PAN, w tym Komitetu Prognoz Polska 2000 plus przy Prezydium PAN;
- wykazywał dużą aktywność w strukturach Polskiej Akademii Nauk (najpierw jako członek korespondent, a następnie członek rzeczywisty PAN);
- zawsze dużą wagę przywiązywał do kształcenia młodych kadr naukowych i wspierał inicjatywy środowiskowe sprzyjające tej działalności. Jedną z nich były warsztaty naukowe młodych ekonomistów rolnych, organizowane od kilkunastu lat na Ziemi Zamojskiej. Profesor kilkakrotnie uczestniczył w tych warsztatach jako wykładowca;

- najbardziej widocznym i chyba najważniejszym przejawem wpływu na środowisko naukowe ekonomistów rolnictwa i rozwoju wsi jest niekwestionowany i trwający od wielu lat autorytet Profesora Franciszka Tomczaka – jako badacza, nauczyciela i organizatora nauki.

Profesor Franciszek Tomczak zmarł 19 grudnia 2020 roku w wieku 88 lat. Odszedł ceniony i wybitny Naukowiec, a także serdeczny i życzliwy Człowiek.

*prof. dr hab. Jerzy Wilkin
mgr Kamila Tomaszewska*

We wspomnieniach o Profesorze wykorzystano fragmenty z rozdziału *Wkład Profesora Franciszka Tomczaka w rozwój ekonomiki rolnictwa w Polsce* autorstwa prof. dr. hab. J. Wilkina z monografii *Znaczenie rolnictwa – perspektywa historyczna i międzynarodowa. Zbiór prac przygotowanych z okazji Jubileuszu 80-lecia Profesora Franciszka Tomczaka*, IERiGŻ-PIB, Warszawa 2013.